

Slaget vid Helgeå i ny belysning

Man synes efter Mobergs utredning av frågan (1941) numera vara överens om att det var Knut den store av Danmark/England som i slaget vid Helgeå (ca 1026) stod som segrare över Anund Jacob av Svearike och Olav Haraldsson av Norge. Emellertid är historiker i allmänhet obenägna att tillmäta denna händelse politisk betydelse. Knuts egen uppgift i ett brev från Rom våren 1027 att han då var *rex partis suanorum*, dvs "konung över en del av svearna" betraktas vanligtvis blott som en politisk markering utan reell bakgrund. Å andra sidan har ett flertal numismatiker givit uttryck för uppfattningen att Knut, som ett resultat av slaget vid Helgeå, verkligen hade en politisk maktställning i Sveariket under några år närmast efter slaget. Man har därvid stött sig på fynden av ett inte obetydligt antal mynt (nu ca 25) slagna i Sigtuna i Knuts namn. Av dessa bär inte mindre än ett tiotal texten *Cnut rex Sv* eller motsvarande, dvs "Knut, svearnas konung". Dessa mynt är slagna av flera olika myntmästare, flertalet dock av Thormod, sveakungens egen myntmästare, okänd från andra myntorter än Sigtuna. Av särskild betydelse i sammanhanget är dels flera exempel på typidentitet med de något äldre Anundsmynten, dels ett fall av stämpelidentitet med Anundsmynt. (Lagerquist 1968). Man kan tillägga, att hittills kända fyndorter för dessa mynt har en markant nordlig och nordostlig utbredning i Norden, i god överensstämmelse med myntorten ifråga.

Dessa källor representerar samtida historiska källor av hög dignitet. Deras vittnesbörd om att Knut hade en politisk maktställning i Sveariket under senare delen av 1020-talet kan inte ignoreras utan starkt vägande motskäl. Anledningen till historikers tvekan att acceptera deras budskap har inte klart uttalats men ligger ändå i öppen dag. Det återfinns enligt min mening i den uppenbara disharmoni som ligger i tanken att en militär vinst i Danmark skulle ge politisk makt i Sveariket. Ekvationen går inte riktigt ihop, och man har därför tvekat att sätta tilltro till det senare. Enligt mitt förmenande är källäget sådant att det vore mer motiverat att granska grunden för uppfattningen att slaget vid Helgeå verkligen ägde rum i Skåne.

Slaget omnämns uttryckligen vid namn endast i två något så när samtida historiska källor. Den isländske skalden Ottar svarte lokaliserar slaget till "Þars ó en helha . . . heitir" och den anglosaxiska krönikan "to ðam Holme aet ea þare halgan". En granskning av det samlade materialet av litterära källor ger vid handen att lokaliseringen till Skåne av slaget vid den heliga ån sker först i de sena, sekundära källorna, den isländska sagatraditionen och Saxo. De samtida källorna lämnar saken öppen. De källor som en enig forskning avfärdat som oanvändbara för en rekonstruktion av händelserna kring slaget har alltså paradoxalt nog utan reservation allmänt godtagits vad gäller uppgiften om slagets lokalisering. Detta kan synas

förbluffande men beror med säkerhet på att man, lika litet som medeltidens islänningar, hört talas om existensen av mer än ett Helgeå, det i Skåne.

Enligt min mening motiverar den politiska situationen efter slaget vid Helgeå, såsom den tecknas av det numismatiska materialet, hypotesen att de avgörande striderna skedde i direkt anslutning till sveakungens välde.

Under vikingatiden förbands det centrala Uppland med Östersjön av en vatten- och landtransportled som mynnar vid nuvarande Österåker strax nordost om Stockholm. Denna, som numera kallas Långhundraleden, var en viktig kommunikationsled långt in i historisk tid. Under den aktuella tiden utgjordes dess nedre lopp en ca 20 km lång smal havsarm som nådde upp till Helgö i Frösunda socken. Söder om Helgö vidgades vattnet till en mindre sjö. Strax nordost om Helgö, vid gränsen mellan Frösunda och Kårsta socknar, mötte dåvarande strandlinjen. Där mynnade en å, vars nuvarande namn Holmbroån av allt döma är sekundärt till ett ursprungligt *Helgå*, kvarlevande i bynamnet Helgåby något högre upp utmed leden vid Närtuna. Nära denna ås mynningsparti låg ännu under 1300-talet en sedermera försvunnen by *Holm*. Detta torde vara den enda Helgå i Skandinavien med ett Holm vid mynningen. Det är en rimlig hypotes att detta är den heliga å och det Holm som omnämns i de samtida källorna. Tilläggas kan att man också återfinner namnet Stångberga några kilometer längre ned utefter och strax norr om vattenleden ifråga. Detta relativt ovanliga ortnamn, som utpekats av Saxo ("apud Stangam montem") som en plats för stridigheter i samband med slaget vid Helgeå, finns således inte bara i Skåne utan i direkt anslutning till Helgåleden i södra Uppland.

Det kan tilläggas, att för en stor fientlig flotta var under denna tid navigeringen in genom skärgården mot denna led förhållandevis okomplicerad, och att Långhundraleden var den rakaste och snabbaste vägen in mot svearikets centrum. Helgås mynning låg ej mer än 25 km från Sigtuna och 40 km från Uppsala.

Snorres skildring av slaget vid Helgeå har utdömts som mer eller mindre apokryfisk på grund av att hans topografiska beskrivning överensstämmer dåligt med den topografiska verkligheten vid Helgeå i Skåne. Accepterar man att slaget ägde rum vid Helgå i Uppland elimineras en betydande del av de topografiska inkongruenserna i Snorres skildring. Överhuvudtaget kan då sagatraditionens uppgifter om händelserna kring och närmast efter slaget infogas i en betydligt mer logisk och mindre motsägelsefull helhetsbild än om slaget förläggs till Skåne.

Det är min avsikt att inom kort lämna en mer utförlig redovisning av de argument och källor på vilka ovanstående summariska presentation baseras.

Litteratur

- Lagerquist, L., 1968. The coinage at Sigtuna in the names of Anund Jacob, Cnut the Great and Hathacnut. *Commentationes de nummis saeculorum IX—XI in Suecia repertis. II. Vitterhetsakademiens Handl., Antikv. serien.* 19. Stockholm. s. 383—413.
- Moberg, O., 1941. *Olav Haraldsson, Knut den store och Sverige.* Lund.